

שבעים שנה להולדת ת. נ. ביאליק

עקב פיכמן

ח ז ו ב י א ל י ק

לא זכינו שנהג את יום הולדתו השבעים יחד עם שישב פה עמנו יחד, בחן שיבתו השוחקת באור פניו — אור פני משורר, שכל שקרב צרב חיו, עסק אורו יותר, האירה לזיכרתו יותר, אכן תמיד ניבא לי לב כי לא יאריך ימים; ולא דברים המפארת המליצה היו חרוזיו העגור שם שנכתבו עוד אחרי-עשרה שנה צני לכתו מעמנו:

**שָׂכִיר יום קָצֵר אָנֹכִי,
פועל־יָמָה לְגוֹבֹקְסוֹ
וְלֹא עַת דְּבָרִים לִי עָמָה,
וְלֹא יוֹם הַרוּעָה קָלִים.**

בכל חזונית הגדולה שורר על סביר בחייה בכל אשר נראו פניו, נשא עמו בלבו את ההרגשה הכבדה שגם הוא, גם אנו זקוקים לרחמים, שאינו פורע גות לא שיערנוה מתרגשת ובאה עלינו זוכר אני את פרידתנו שבע שנים לפני פטירתו, ואני לא ידעתי, כי המחלה כבר מכרסמת באין רואה את גופו הצדיק, הוא אמר לי: „כל הני מלפפת אותי נבואת־לב קשה, כי לא טוב אנכי מאבותי, וכל שהתקרבותי לפרקי־חיים זה שבו מה אבי, לא יכלתי להשתחרר מן ההרגשה, שגם לי לא נכונו חיים ארוכים...”

וכך היה כל פעם שנסע לאירופה לשם ריפוי — היה תמיד בפרידה אחת מששים של פרידת עולם, וכל פעם ששב אלינו, בירכנו על חנם שאירע לו ושארע לנו.

שנה שנה אנו מעלים את זכרו על לבנו פעמיים, — בימי הלידה ובימי הפטירה, כל כך מתרחק הלב על הצל החביב, שלא ישבע אָבֶל, לא ישבע געגועים, רק בשנים האחרונות, כשהי עולם חשך עלינו כל כך, יש שאנו מתנחמים: שמה זכרה היא, זכות צדיק, שנאסף בטרם באה הרעה, — שלא ידע את כל בליהות העולם הזה, שלא ראה את אשר מצא את עמו — ראייה זו שהיא אויבה ממות ואשר בכל תחומי הבאות אין כדי לפייס אף כלשהו על הנוראות שאנחנו עדים להן.

אכן הוא ראה אימי — להו ראה

אחון, עוד אני לפני ארבעים שנה כשהייתי נעורה בימי קישינב ובימי איקטובר של 1905, נקבה עינו הרואה עד תהום הבאות, לב המשורר, שהרי מה אז מפה גדולה ואנושה, כבר הש את כל הפורעניות המתרגשות ובאות, וכלום חש את העתידות רק בימי ועם? מי שקורא עתה גם את שירי האחרים, שומע מתוך כל חרוז לא רק את הד יומם, כי אם גם את הרעמים המתחוללים באין רואה מתחתית הארץ, עוד בשירי הראשון, התמים כל כך, הוא שואל:

הוי, מספר מי ימנה לצרות העוקרות, קצרות סתְרֵנְשֹׁת וּבְאוֹת?
ובשירי השני (משוט במרחקים) —
אחתה הרגשת־האימים:
מי ידע תְּמַעֲוֹת קְעוֹד תְּשַׁפְּכֶנָּה,
הסופות קְעוֹד על ראשנו תִּנְחַנְּנָה?

אין היה מגיב — ואם היה מגיב — על בליהות הימים האלה? השאלה — שאלה בטלה היא, כמובן, לא תמיד יש כוח להגיב על „צרות לא נשמעו“, פעמים הלב נהפך לאבן דוקא משום שהמאב גדול מנשוא, ביאליק עצנה לחללי קישינב, נצנה לחללי אוֹרֵי טובר, ובועקתו הגדולה כבר נכללו כל הבלהות שבאו אחריו, האם לא זהו סודה של כל שירה גדולה, שהיא מכוננת לכל הזמנים, לכל המאורעות שיבואו? בשלושת שירי היום שכתב ביאליק מחלחל כבר כל הפאב, שואגת כבר כל הונעה שאת ממדיה נחש יותר משראף, וכלום לא נרמו בשיר „ידעתי כליל ערפלי“ כל חזון הבלהות המתרחשות בימינו?

וכורום? קצת הַיָּמִים שֶׁמָּשׁ רָמְיָה שֶׁל צְדָקָה שְׂוֹא, / על קַבְרֵי חֲלָיִקָם, / וְגַם הַתְּשֻׁבָּה, חֲמוּץ דְּמִיָּם, בְּחֻצְפָּה קְלָפִי שְׂפִים על ראשי זבִּיחִים יְתוּסִפִּי / וְזוֹתָם אֱלֹהִים מְקוּפֵי קָרוֹת על הַנֶּסֶם / אֵת עֵינֵי נְשָׁמָשׁ יְנַקֵּי, וּמְחֹלֵל רֵגֶל בְּאַהֲבָה וְתוֹרַעַת חַג מְשַׁקֵּר וְזוֹעֵזוֹ, / אֵת צְמִיחֵימִיָּם הַקְּדוּשֹׁת בְּקֶבֶר — וְרָעַד וְחֵר הַקְּרִיעַ

שיבוא, לשפט של רוח הקודש שישים לבם את עו נפשו, את אור נפשו, וכי ידוע ידע, כי אין לתבוע אותה, וכי היא שלהבת מונקת מאליה, אכן גם הסתחרו כמניה לא ציפה אלא לה, וכאשר אחרו עצמיה ישב קטמים ואבלי ימים רבים, הוא שהריו את רוח האש הקדושה, לא שעה עוד אל נר בועות, ובתל להחריש כאבן מלפניו, וחי לא שלחה, כמחיתה זו לא היה איש בדורו שקודש את השירה כמשה, שלא חילל מעולם את הרגעה הגדול לים, מי עוד כמיהו ידע את כל המרי רוח של ציפיה ארוכה, של אדם מבוטח, אך לא נכנס אל ההיכל לעיר לם בטרם נקרא, בטרם נפתחו כל השערים הנעולים לפניו, הוא הכיר כי תוֹרֵי־שׂוֹא, וגם שירת־שׂוֹא, אינם רק אלה, שהם ביטוחם כוב והרמית־לב, — כי יש שאנו עושים גם את החזון הנאמן פלסתר, אם נחיש את בואו, בעודנו טעון טיפוח פנימי, בעוד לא נחזק זמנו, על כן לא עט מעולם אל הבלבוב, — לא שלח ידו לתלוש את הפרי עד אם גמל כולו, ולא היה איש בימינו שידע לטוון את רגע גמלה, את הרגע שנתבקש ליצירה, כמיהו.

שיבוא, לשפט של רוח הקודש שישים לבם את עו נפשו, את אור נפשו, וכי ידוע ידע, כי אין לתבוע אותה, וכי היא שלהבת מונקת מאליה, אכן גם הסתחרו כמניה לא ציפה אלא לה, וכאשר אחרו עצמיה ישב קטמים ואבלי ימים רבים, הוא שהריו את רוח האש הקדושה, לא שעה עוד אל נר בועות, ובתל להחריש כאבן מלפניו, וחי לא שלחה, כמחיתה זו לא היה איש בדורו שקודש את השירה כמשה, שלא חילל מעולם את הרגעה הגדול לים, מי עוד כמיהו ידע את כל המרי רוח של ציפיה ארוכה, של אדם מבוטח, אך לא נכנס אל ההיכל לעיר לם בטרם נקרא, בטרם נפתחו כל השערים הנעולים לפניו, הוא הכיר כי תוֹרֵי־שׂוֹא, וגם שירת־שׂוֹא, אינם רק אלה, שהם ביטוחם כוב והרמית־לב, — כי יש שאנו עושים גם את החזון הנאמן פלסתר, אם נחיש את בואו, בעודנו טעון טיפוח פנימי, בעוד לא נחזק זמנו, על כן לא עט מעולם אל הבלבוב, — לא שלח ידו לתלוש את הפרי עד אם גמל כולו, ולא היה איש בימינו שידע לטוון את רגע גמלה, את הרגע שנתבקש ליצירה, כמיהו.

לפי כל מראהו, לפי כל מנהגיו עם הפרויה, היה ההפך מאיש תוכחה, ההפך מאיש־הזעם הקדמון, מטבעו היה איש התומד, איש הרך ורחמיו על הבריות וכולו נטשה לכף זכות, אך מידת הרין חיתה צרורה בקפלי נפשו, והזעם שחלחל בסתר דמן היה מבטל, לאטו ימים רבים את חזונו, עד שזינק יום אחד בארי מסיבכו ולא היה מעצור עוד לפניו, פרישמן, במכר תבו הידוע על ביאליק, אמר להביא ראייה מעובדה זו על יצירת־הזעם שאינה אלא מין מליצה נאה, כביכול, בעוד שהשירים „הקטנים והמתוקים“ הם העיקר, שהרי הפנים הלבנים והרי פים האלה וזה השחוק הרזה וזאת המשורה, הדעת השופעת — כלום כל זה הלם אף כלשהו את הנביא, כפי המושג שנקבע בלבנו עליו — את האיש אשר „כקרדום כבד יפול דברו...“ ולא עמד פרישמן על עצם ההופעה המופלאה של ביאליק, שלא הפגין את הנביא ולא התגדר במתת אלהים זו — כי כל ימיו ירא את רצפת־האש כי הגע על שפתיו, ורגע החזון לפת אותו פעם בפעם בחוקה, ולא היה מפלט עוד ממנו, עם כל משא שנשא ביאליק, האמין כי נפשו כתרקנה שאחריו נסתם מעין החזון,

ח ז ו ז ו ז א י י ק

(המשך מעמוד 3)

אין גבול להערצה, שחולקים לו. העם רואה בעצם דאפעתו אות, שהאלהים שב וחונן אותו, — שפני שוב הולכים עמו בקרב.

רבותי, גם כזה קרה עם דופעתו של ביאליק בחיינו. ולא להנם רעד לב האומה לקראתו באהבה, בתקוה ובאמון, מה שאשר לא רעד זה דורות רבים לקראת משורר וחיות חיוניות. הוא הכיר בו את גואלו, הכיר בו את האיש אשר מצא את אש הקודש שאבדה. אש זו אשר תטהר ותצרף את סיגיו. — הרגיש שזה האיש אשר עמו שב חסד ד' נאשר בו תהל הגאולה.

סגולות ביאליק אלה גילו בו מיד וביא אמת, פייטן שעמד בלב המאורעות, שלא הסתכל ברחוק — שדבריו היו מכוונים למעשים והיו בעצמם המעשה הגואל. לא בלי יסוד רואים בנביאים את הפובליציסטים הראשונים, אבל יש להוסיף, — הם היו פובליציסטים-משוררים, הם הפקיעו את המאורע הפרטי ממאורעותו הפרטית: הם נעו צו אותו בלב ההויה, ראו בו רמז למה שהיה ולמה שיהיה, יש שהמאורע עצמו היה קטן, אבל בהצטרפו אל המעשים שהיו ואל המעשים שהיו, נעקר מקטנותו — ולמעשה עקרה כזה לא הוכשר אלא המשורר, ואמנם הם היו בכוח ראייתם את הנולד עביאטי-משורר רים, כלום אין בפובליציסטן האמתי גם בימינו משהו מן החוזה ומן המשורר רר? בלי בתקול עולמית זו מה ערך לכל פעולתו?

אכן, נקל להיות פובליציסטן-משורר מלהיות משורר-פובליציסטן. קרבת המאורע, קרבת התגובה מחייבית מוח גדול, מחייבות בגרות-רוח, בגרות יצירה גדולה, אם המשורר אינו נענה לכאב הצבור, אין זה סימן כל עיקר שרחוק הוא מלב, פעמים לא הוכשר בכלל לשירה כזו, ופעמים טרם הוכי שר לכך — כי כאמר, דיקא תגובה צבורית-פוליטית (שהיא גם שירה) מצריכה בגרות, מרץ, הבחנה, אפילו כשרונות גדולים נכשלים בשירה מסוג זה, — ביחוד, כשהם עולים לדוכן בט" רם הגניע זמנם לשליחות גדולה זו. המשורר הלירי מגיע אליה במאוחר, ומי מאתנו לא נכשל בסוג זה — כשלקן גמור או כשלקן למחצה, בהעפילו אל הר תלול זה, בלי להבחין בכל מה שעומד לשטנו?

מה שהפלה את ביאליק מכל משוררי דורו היתה בגרות צבורית מוקדמת זו — זו החרדה/הגדולה לכבוד האומה, לאלתי האומה, שתקפת אותו בעודנו כמעט נער. אנחנו הכרנו את ביאליק ראשונה לפי שירו „אל הצפור“, ואמר גם בשיר פשוט ועממי זה כבר דור מות דמעות הדור, זממה תפלת הדור, אבל מי שקרא את אגרות ביאליק לחבריו מולוויץ-יודע, שבדפים נבר כים אלה פרפרה נשמת העלם בכאב עמוק יותר מאשר בשירו: כאן להטה סבר, כמדורה כבדה, כל היאוש המאור חד שבשירתו, זה היה היאוש מעצמה, ההתפלצות לתחום שנגלתה לו בנפש עצמו: כל האש הגדולה המלהטת את וידווי „מגלת האש“, מסעירה כבר את השורות המגומגמת והמופלאת של

אגרות-ולוויץ אלה, של עלם אובד וקרוע זה אשר יבקש את נפשו ויבקש על נפשו, לא ידענו משהו דומה לוידוד יום מורתחים אלה, ליללות נפש צעיר דה, המבקשת רחמים על עצמה, בעוד שהיא קורעת את עצמה לאלף קרעים, ולא תשבע את בלהות עצמה, את חרפת עצמה, מי שרוצה להכיר את ראשיתו של ביאליק בעוד ערפל סבד יכסה על נפשו, וכבר מפציעים זחריר דיה הראשונים, יקרא את המכתבים האלה, וידווי תמרורים אלה, שמקופלים בהם כמעט כל קוי יצירתו העתידה. אכן, רק מי שהוכשר לרטש את עצמו בלי רחמים כמחור — הוכשר לפגוע בלי רחמים גם בדורו, במכתבים האלה מרומזים ראשי מוטיבים של שירתו, ברם, אותו כפתיעה כאן בעיקר בקר רת עצמו האכזרית, הוא כותב: „שגיר תי עד כה שגגות אין קץ, הוספתי חסא על פשע, פתוה על איולת“, הקטרוג על עצמו — זהו הקיל שאינו פוסק כאן, אבל לא קל מזה הוא גם הקטרוג על אחרים, אף שגם בקטרוג על אחרים, לא ינקה את עצמו, חס לב אנכי מטבעי, — הוא מידה ומתודה לפני רעיו—דמי רותח מאד בקרבי, ועל כן מהיר אנכי, מבלי יכולת למשול ברוחי ואין שליט אני לכלוא את הרוח, מאד חפצתי בהתגלות לב, ולא יכולתי עצור ברוחי מהוכיח לאיש דרכו על פני אשר לא כנפשי ואין אונים הייתי לחבוש בטמון דעותי והעקפותי גם לפני איש אשר לא דרכו דרכי ולא מחשבותי מחשבותי“.

כמה הקדים להכיר את תפקידו! מתוך שירו „על סף בית המדרש“ עולה כבר קול אלתי ישראל, כאן מדבר כבר מי ששב אל אלתי האימה ושמע מתוך דמו את קולו הנאמן, מפקידה לפקידה, משורר לשיר תעמק בו ההכרה בשליי חותו הגדולה — שליוות הצופה, העומד על משמרה עמו ומתפלל לתיר קין נפשו, אכן אם כל שירתו אינה אלא כליין-לב לחונן, דרי „מגלת האש“ כולה אינה אלא מאבק לרוח הקודש, לאש-הקודש, לכל אשר אבד לאומה במחשכי גדודיה, מכל השירה הגדולה הזאת עולה המית לב זו לחסד אלהים, לקרבת אלהים, ויחד עם זה הוא גם ספר מלהמות ה, מלחמת דורות לסוד הגאולה, להשגחה העליונה, האחרונה של גאולת ישראל וגאולם העולם, כל לבטי הדור מקופלים בדפים לוחטים אלה, שהמשורר ראה בהם את מרום הישגיו ביצירה, את תהום כבשונותיה של נפשו הקרועה.

מה שלכתחילה יותר מה על תרוז ועל משקל ונוקק לניב סוער, דוהר, אשר אין מעצור לפניו — מראה שכאן חפץ להתקרב אל הצורה הקדומה, האלימני טארית של שירת ישראל המקורית, ברם, אין כאן לא סטיליזציה של הפד סיק הנבואי, אף לא הפרללזום שלו, ועם זה לא ינקה גם את תריתמוס של ספורי-המקרא, כי אם יצק את שניהם יציקה אחת — חפץ ליצור צורה חד שיה של אפיקה, מין מוזיגה, שתהא כול לת בקרבה את קסמי השירה והפרוזה ולא ייפרודו, האמין, שזוהי צורת הער תיד של שירה עברית, של חוון עברי, כי כל כמה שלמד משירת אירופה, לא

גרס צורות שאולות אלה, וכאשר כתב פעם את שירו (שיר רפה למדי), אם יש את נפשו לדעת, לא היה גבול להתפעלות עצמו מן ההישג הרב — משיר בלי חריות, אבל ב„מגלת-האש“ נתכוון לשחרר את השירה העברית החדשה גם מן החרוז — אמר לטבוע מטבע עברית חדשה עוברת לדורות, מפליא עד כמה נחלקו תפקידיהם של שני משוררינו הגדולים, מניחי היסוד לשירתנו החדשה, בעוד שטשרניחובסקי לא הניח אף צורה מערבית אחת שבי פיוט, ויהי אמן הבלדה והסוויטה, האידיליה והאפוס, טפח ביאליק את הצורות העתיקות של התנ"ך, של האגדה, של שירת העם, ניסה פעם את כוחו, ובהצלחה רבה, גם בסטיליזציה של שירת ספרד, אך התרמו בעיר קר בצורות הנבואה, ושירים כ„דבר“, „אכן גם יה מוסר אלתים“ ודימיהם יצר קים בניב קדמון על כפרקי ישעיהו וירמיהו לכל קצבם ורוחם, כל החיקויים של האלים, שנעשו בזמנים שונים, ואפילו בידי משורר כר' משה חיים לוצאטו, בטלים כנגד „יהי חלקי עבדכם“ ו„חלפה על פני נשמת אפך“ — שתי האלגיות הנפלאות ביותר שבשירת ישראל, שבהן מפעמת כל גנינת העצב והגעגועים של תהלים, התרפקות היחיד דמעמו המטהרת לפני אלהים.

ב„מגלת האש“ חפץ לחדש את המ שא הנבואי תוך כדי ספור גדול עלילה, תוך כדי ודוים ותפלות ליריים, את כל קסמי האפיקה המקראית ביחד עם המשא הנבואי וההימניקה שבתהלים חפץ למוגז במוזיגה אחת, — בהסתפקות לב מלאה, שלא תכסה על כל תהר מית הדור, על כל תקוות הדור, זה הספור המרעיש על בן-יחודה קדמון, שהלך לבקש את אש הקודש האבודה וברגע שנשאר לבדו יביט אל נפשו המפרפרת בין האור ובין החושך, ועל נעוריו יקונן אשר אבדו במלחמת האלהים והשטן — הוא ספור חייו של המשורר עצמו, אשר יצא לבקש חוון לאתיו, וידע כי רק במחיר נעוריו ואשר נעוריו ימצאנו ובתרות אבדנו יקרא: „אלהים, גם את האש אשר בלבבי הנני נותן קודש לשמים!“

ביאליק לא אסר עלינו את שירת-החול, הוא גם ראה מה אחד מאותות התחיה המיבהקים — סימן להתגברות ראשונה על תחומי הגיטה, על צמצום הגיטה והרי גם ביצירתו היא שתולה ערוגות מרהיבות עין, וכמה שמה לראות את שגשוגה ביצירת חבריו הצעירים, — כמה שמת לדאותם אתיים! אכן שירתו עצמה שמשח לנו בכל גילוייה אית ומיפת, שאין בין שירת קודש לשירת חול אלא מדת המרץ הנפשי, ההתרכוזת הנפשית שאנו משקיעים בה, וכל שירה שאור גדול גובע ממנה נעשית ממילא שירת קודש, לא היה זה מטבעו לתחום תחומים ביצירה, אבל בכל כובד יצירתו רמו לנו, שכל שירה שאין בה מקדושת חוון גיה לה שלא באה משבאה, — שלהיות משורר עברי, פירושו: ללכת ולבקש את אש הקודש שאבדה לאומה, שאבדה לעולם.

יעקב פיכמן